

**Egy angol népoktatási módszer sajtóvisszhangja a reformkori Magyarországon.** A kölcsönös tanítás módszere, közismertebb nevén Bell–Lancaster, vagy monitor-módszer Andrew Bell<sup>1</sup> és Joseph Lancaster<sup>2</sup> angol pedagógiai szakemberek nevéhez fűződik. A tömeges népoktatást lehetővé tevő eljárás szinte az egész világon elterjedt a 19. század első felében. Angliában az 1860-as évekig a gyermekek 60 százaléka az ő módszerükkel sajátította el az alapismereteket, de Franciaországban, Svédországban, Norvégiában, Dániában, Németalföld, Svájc, Olaszország, Görögország, Spanyolország, Portugália, Észak- és Dél-Amerika iskoláiban, valamint Afrika, Ázsia, Ausztrália egyes körzeteiben, főként az angol gyarmatbirodalom területén, közismert és elterjedt volt a módszer.

Neveléstörténeti szakirodalmunk mindeddig nem foglalkozott a korabeli magyar sajtóban megjelent első Bell–Lancaster-értékelésekkel, pedig ezek elemzése sok értékes adattal járulhat hozzá az angol nevelők elméleti és gyakorlati tevékenységének a hazai kortársak körében megfogalmazódott véleményének értékeléséhez.

1817 májusában, a Pestalozzi-vita lezárásaképpen, a *Tudományos Gyűjtemény* hasábjain jelent meg az első híradás a Bell–Lancaster módszerről. A szerkesztő, Fejér György<sup>3</sup> megjegyezte: „eleget szóllottak már a Pestalozzizmus eránt Tudósaink és Paedagogusaink, ideje, hogy a Bell–Lancaster tanításról értekezzenek ezentúl.”<sup>4</sup> Tehát egészen biztos, hogy ekkor Magyarországon már ismert volt a módszer, angol eredeti források, vagy francia és német fordítások nyomán. Az első magyarországi ismertetés Kassán jelent meg 1819-ben *Der wechselfeilige Unterricht nach der Bell–Lancasterischen Methode* címmel, Karacsay Fedor gróf munkájaként. A szerző előszavában sürgeti a módszer hazánkban való bevezetését, főként abból a célból, hogy a parasztgyermekek az eddigieknél nagyobb számban juthassanak az alapismeretek birtokába.

<sup>1</sup> Bell, Andrew (1753–1832): Skóciában született, matematikai és filozófiai tanulmányokat folytatott a St. Andrews Egyetemen, majd Amerikában, Virginiában magánnevelőként működött. Miután 1781-ben visszatért szülőföldjére, az anglikán egyház papja lett. Leithben működött lelkészként, majd Indiába került, ahol a Kelet Indiai Társaság által fenntartott fiúárvaház vezetője lett. Mivel a zsúfolt és rossz körülmények között működő árvaház iskolájában nem lehetett eredményesen tanítani, Bell kidolgozott egy új módszert, amely szerint a vezető tanító segédek, ún. monitorokat képez ki az értelmesebb tanulók közül arra, hogy a többieket tanítsák. A rendszer, amelyet később „monitor módszer”-nek neveztek el, lehetővé tette, hogy nagyobb tömegek sajátítsák el az alapismereteket, mintha csak egy felnőtt tanár tanított volna. 1796-ban Bell visszatért Angliába, és a következő évben kiadta fő művét, *An Experiment in Education* címmel, amelyben ismertetette módszerét. 1798-ban megalapította első angliai iskoláját Aldgate városában. A módszer, amely kezdetben sok vitát kavart, az évek során egyre népszerűbb lett, és 1832-ben, Bell halálának évében már 12 000 monitor rendszerű iskola működött Angliában.

<sup>2</sup> Lancaster, Joseph (1778–1832) 1801-ben, Londonban alapította meg a „monitor módszer” szerint működő elemi iskoláját. Elméleti kérdésekben, főként a vallásoktatást illetően, nem mindenben értett egyet Bell-lel. Míg Bell iskoláiban rendszeres vallásoktatás folyt az angol államegyház szellemében, addig Lancaster, mint kvéker, az általános keresztény elvek ismertetésére szorítkozott.

<sup>3</sup> Fejér György (1766–1851) teológiai doktor, prépost-kanonok, az egyetemi könyvtár igazgatója. Keszthelyen, Pesten és Pozsonyban végezte tanulmányait. 1790-ben szentelték pappá. Ezt követően nevelőként működött a Festetics és Ürményi családoknál. 1802-től a székesfehérvári papnevelőben a dogmatikát 1808-tól a pesti egyetemen teológiát tanított. 1817 januárja és októberre, majd 1817 januárja és júliusa között ő szerkesztette a *Tudományos Gyűjteményt*. 1824-ben a pesti egyetem könyvtárának igazgatójává nevezték ki, amely hivatalt 1843-ig viselte. 1851-ben halt meg Pesten. Kiterjedt irodalmi tevékenységet folytatott. Írt verseket, színművelet, teológiai, filozófiai műveket, tudománynépszerűsítő cikkeket. Legjelentősebb munkája 40 kötetes középkori oklevélkiadása. (*Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus civilis*. Buda, 1829–44.)

<sup>4</sup> *Kinyilatkoztatás a Tudományos Gyűjtemény ügyében.* = *Tudományos Gyűjtemény* 1817. V. 141–142.

Ugyanebben az évben, a *Tudományos Gyűjtemény*ben egy fiatal pap, Kis Pál<sup>5</sup> cikket írt „Új tanításmód Bell és Lancaster szerint”<sup>6</sup> címmel. A cikk fő gondolata az, hogy mivel a népoktatás ügye hazánkban is igen elhanyagolt állapotban van, hasznos lenne az angolok által sikeresen alkalmazott módszert hazánkban is bevezetni.

„ha kedves Nemzetünk csinosodását hathatósan akarjuk, a köznépek általános oktatására minden tehetséggel ügyellünk; ezen oktatásnak pedig, hogy ama nagy czélnak megfelelően, kevés költséggel, rövid idő alatt, még is sarkalatosan szükség meg esni; miképpen erre Bell és Lancaster utat mutatának.”<sup>7</sup>

Ezt követően röviden, Karacsay nyomán, ismerteti a módszer kialakulásának és elterjedésének történetét, elemzi a gyakorlatban is bevált eljárást, bemutatva annak pozitív vonásait. Kiemeli, hogy a módszer segítségével, kevés képzett tanító irányításával tömegesen lehet a nép gyermekeit az alapismeretek birtokába juttatni.

Egy évvel később, ugyancsak a *Tudományos Gyűjtemény* közölte egy Y jegyű szerző, (a korábbi szerkesztő, Fejér György) tanulmányát, a Bell–Lancaster módszerről „A tanítványok által való tanításról” címmel.

Fejér Györgyöt úgy látszik annyira foglalkoztatta a Bell–Lancaster módszer, és annyira hasznosnak tartotta volna magyarországi bevezetését, hogy egy hosszú tanulmányban vállalkozott részletes ismertetésére. A 32 oldalas frás első soraiban Fejér utal saját korábbi felhívására, mellyel lezárta a Pestalozzi vitát.

„...tudósaink a *Tudományos Gyűjtemény* 1817-dik V. kötetében nyilván megkértettek, hogy annak esmértetésére, s vizsgálatására is fordítsák dologhoz értő elméjüket. Ennek a hátramaradásnak helyre hozása végett bátorodom és a Tanítványoknak jelesebb tanuló társaik által való tanítás eredetét, történetit, módját, minéműségét szemmel látó tanúknak bizonyosságai szerént, mennyire egy értekezésnek szoros határi engedik, előterjeszteni.”<sup>8</sup>

A tanulmány ismerteti Andrew Bell rövid életrajzát, aki misszionáriusként Indiába került, ahol Madras mellett egy kis településen a helybeli gyermekeket betűvetésre tanítva fejlesztette ki módszerét. A módszer lényege az, hogy a tanító, a gyorsabban haladó, tehetségesebb tanítványai segítségével oktatja a többieket, mintegy megsokszorozva önmagát. Fejér elismerően említi Bell alapművét az *An Experiment in Education, made at the Male Asylum of Madras, suggesting a System by which a School on family mais teach itself* című munkát. A tanulmány további részeiben olvashatunk Joseph Lancaster törekvéseiről, aki az általa vezetett külvárosi elemi iskolában előbb 500, később már 1000 szegény gyermeket tanított, a Belléhez hasonló módszer szerint. Fejér György Lancaster művéről (*Improvements of Education*. London, 1803.) is elismeréssel szól. Megemlíti, hogy a hasznos munka 1803 és 1806 között hat kiadásban jelent meg, és németre is lefordították *Ein einziger Schulmeister unter tausend Kindern* címmel.

<sup>5</sup> Kis Pál (1793–1847) apát-kanonok, a Magyar Tudós Társaság tiszteletbeli tagja. Tanulmányait Sopronban és Győrben végezte. Pappá szentelése után nevelőként dolgozott az Eszterházyaknál, majd a bécsi egyetem könyvtáránál segédtitisz és a Theresianumban a magyar nyelv-és irodalom tanára lett. Ferenc Károly főherceg fiait ő tanította a magyar nyelvre. 1847. október 31-én halt meg Bécsben.

<sup>6</sup> Kis Pál: *Új tanításmód Bell és Lancaster szerint*. = *Tudományos Gyűjtemény* 1819. IX. 35–43.

<sup>7</sup> Uo. 35.

<sup>8</sup> Y.: *A tanítványok által való tanításról*. = *Tudományos Gyűjtemény* 1820. X. 3.

A tanulmány a továbbiakban részletesen szól a Bell és Lancaster módszer néven ismert tanítási metódusról, a monitorok kiválasztásáról, és speciális képzésétől kezdve, az osztályterem berendezésén át, a tanítási és nevelési módszerek, a jutalmazási és büntetési eljárások ismertetésén keresztül egy tanítási nap történéseinek teljes leírásáig.

A cikk alapján, Magyarországon is sokan szerezhettek tudomást e nagyhatású módszer lényegéről. A módszer ismertetése több pedagógiai kézikönyvünkben is helyet kapott a későbbiekben. Kis Pál, aki 1819-ben a *Tudományos Gyűjtemény*ben már ismertetést közölt a Bell–Lancaster módszerrel, 1830-ban Budán megjelent *Tanítás módja. A városi és falusi iskolamesterek számára*<sup>9</sup> című könyvében, amely egyébként az oktató-nevelő munka szempontjából az angol mintához képest igényesebb iskola képét idézi, a korábban oly lelkesen propagált módszerrel mindössze egyetlen lábjegyzet erejéig emlékezik meg.

„Bell és Lancaster tanítás módja szerint finom por terítetik a különösen készült iskolai padra, és egy fácskával ezen porba próbálgatják a gyermekek a betűket”<sup>10</sup>

– mintegy feltételezve, hogy olvasói pontosan tudják, megjegyzése mire vonatkozik.

Jól példázza a Bell–Lancaster módszer magyarországi hatását az a pedagógiai szakkönyv is, amely Lesnyánszky András, nagyvárad paptanár munkájaként jelent meg 1832-ben.<sup>11</sup> Tanítójelölteknek szánt tankönyvében így ismerteti Lesnyánszky a Bell–Lancaster-módszer előnyeit:

„Gondollyunk egy tágas szobát, mellyben 100–500, sőt több gyermek is elférnek, a szükséges padok úgy alkalmaztatnak benne, hogy a fal és a padok között elegendő térség maradjon a végre, hogy félkörben állva a falon függő tábláról betűzhessenek, vagy olvashassanak a kicsinyek. Egy Tanító (inkább csak főkormányzó) kevéssé felemelkedett helyről végig tekinti az oskolát, és, hogy minden a bevett rend szerint folyjon, szemesen vigyáz. Lehet 20 esztendőes ifjú. [...] A legjelesebb gyermek, ki a tanító és kisdied sereg között foglal helyet, Igazgatóvá tétetik, ez a tanítótól vett parancsolatot az olvasás, írás vagy számolás üdijéről ... fennszóval jelenti, a lecke előtt, és utána mondandó irádságra csengővel ád jelt. Továbbá mindenik rendből a legjobb eszű s legnagyobb szorgalmú gyermek tanítónak nevezetik ki [...], ez hallván az igazgató gyermeknek kommandóját (parancsát) hírvül adgya azt tanítványtársainak, leckét ád fel, mellyre mind addig oktattya őket, míg a rendben magához hasonló kisdied tanítót nem formált, azután fellyebb osztályba megy által, hol ismét tanítvány lesz.”<sup>12</sup>

Hogy Erdélyben is ismerték<sup>13</sup>, és a gyakorlatban is bevezették a módszert, arról levéltári forrásokból<sup>14</sup> és az *Erdélyi Prédikátori Tár*<sup>15</sup> 1833. évi első számából értesülhetünk.<sup>16</sup>

<sup>9</sup> Kis Pál: *Tanítás módja. A városi és falusi iskolamesterek számára*. Buda, 1830.

<sup>10</sup> Uo. 153.

<sup>11</sup> LESNYÁNSZKY András: *Didaktika és methodika, avagy a tanításnak közönséges tudománya és a tanítás módgyának tudománya*. Nagyvárad, 1832.

<sup>12</sup> Uo. 64–65.

<sup>13</sup> Erdélyben – ismereteink szerint – először Stephan Ludwig Roth (1796–1849) a szász művelődés- és iskolaügy kiváló képviselője, Pestalozzi tanítványa és munkatársa tett említést Bell és Lancaster tanítási rendszeréről szüleinek és barátainak mestere yverdoni intézetéből 1819–1820 között írt néhány levelében. E levelek egyikéből tudjuk meg, hogy a *Der Sprachunterricht* című tankönyvét az angliai Lancaster-típusú iskolákban be akarták vezetni. A jelek szerint azonban a rendszernek nem volt számottevő hatása az ifjú Rothra. Nincsenek adataink arra vonatkozóan, hogy hazatérve ezt, vagy ennek bizonyos elemeit gyakorlati pedagógiai tevékenységében felhasználta, vagy népszerűsítette volna. Vö. NÁHLIK Zoltán: *Lancaster iskolák hazánkban*. = Korunk 1968. 1536–1541.

A tanulmány szerzője Salamon József,<sup>17</sup> aki a kolozsvári református nőegylet által 1832-ben, a Magyar utcában alapított népiskolában folyó oktatást a Bell–Lancaster módszer (kölcsonös tanításmód) szerint szervezte meg. Salamon az *Erdélyi Prédikatori Tárb*an megjelentetett tanulmányában, amely „A kölcsonös tanítás módjának rövid rajza oskoláink állásához alkalmaztatva” címet viseli, részletesen ismerteti a módszert, sőt kitér azokra a változtatásokra is, amelyeket az eredeti módszer erdélyi adaptációja megkövetel. A szerző a bevezetésben kiemeli, hogy hivatali, de emberi kötelessége is, hogy a köznép célirányos, és az idők szellemének megfelelő nevelését előmozdítsa. Hangsúlyozza, hogy Erdélyben számos olyan iskola van, amelybe sokkal több gyermek jár, mint az ésszerű volna. Éppen ezért van szükség a Bell–Lancaster módszerre, mely lehetővé teszi, hogy a nagyszámú gyermekek is elsajátítsa az olvasás és írás tudományát. Részletesen leírja, milyen legyen az „iskola ház” vagyis a tanterem, melyben a falusi gyerekek tanulnak. Szól a terem ideális méretéről, berendezéséről, arról az asztalról, amely mellett a betűtanuló gyermekek ülnek.

„Ez az asztal a betűtanulók számára áll, vékony párkánnyal körülfogva, és minden gyermek előtt hasonló párkánnyal keresztül szaggatva, arra szolgál, hogy az ilyen módon formált tálcáskák megtöltetvén száraz szitált fővénnyel, abba tanulják a gyermekek írni ujjokkal, vagy plajbász formára faragott fácskával előbb a nyomtatott, azután az írásbeli nagy és apró betűket.”<sup>18</sup>

A padok nagyságát a különböző életkorú és magasságú tanulók szükségletéhez kell szabni a szerző szerint. Világos leírást olvashatunk az osztályterem többi berendezési tárgyáról:

<sup>14</sup> Levéltári adatok tanúsága szerint a kölcsonös tanításmód bevezetése iránt elsősorban az erdélyi református egyház mutatót érdeklődést, már 1825-től kezdődően. Az „Elintézésé a kolosvari főoskolabeli nyolc alsóbb classisokban a tanítás és tanulás tárgyának és ezek esmértetési módjának” című kéziratban a következő szöveggel találkozunk: „... ezen elementaris classisban mi módon lehetne a tanításban a Bell–Lancaster methodusát alkalmaztatni: ezaránt az utasítást meg fogia tenni a philologiae professor...” A Kolozsvári Ref. Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltára. Főconsistoriumi Levéltára. 361–845. sz. Az első olyan levéltári adat, amely már egy, a kölcsonös tanításmód alapján működő iskola létezését meggyőzően igazolja, az 1829-ben, Szász Károly által kidolgozott, „Az Erdélyi Nagyfejedelemségbeli Evangelica Reformata Felsőbb és Alsóbb Oskolákban fennálló Tanítás Rendének és Módjának Rajzolatya” című kéziratban lelhető fel. Ez azt jelzi, hogy a zilahi gimnáziumban az írás-olvasás tanítása a Lancaster által kidolgozott rendszer szerint folyik. (A Kolozsvári Ref. Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltára. Főconsistoriumi Levéltára. 371–829. sz.)

<sup>15</sup> Az *Erdélyi Prédikatori Tárb*nak 1833–1839 között összesen 9 füzete jelent meg, Salamon József szerkesztésében.

<sup>16</sup> SALAMON József: *A kölcsonös tanítás módjának rövid rajza oskoláink állásához alkalmazva.* = Erdélyi Prédikatori Tárb 1833. 147–167.

<sup>17</sup> Salamon József (1790–1871) tanulmányait a zilahi és a nagyenyedi református kollégiumban végezte, majd 1814-ben a göttingai egyetemen folytatta tanulmányait. Hazatérése után, 1815-ban a zilahi kollégium tanára lett. 1830-tól a kolozsvári református kollégium teológia professzoraként, és a város iskoláinak felügyelőjeként működött. 1856-ban megbízták az összes erdélyi protestáns iskola felügyeletével. 1862-ben nyugdíjazták. Ekkor Zilahra költözött, kinevezték a zilahi iskola algonodnokává. 1871-ben halt meg Zilahon. Műveinek többsége teológiai tárgyú. Salamon feltehetően már külföldi egyetemi tanulmányainak idején, Göttingában ismerkedhetett meg Ludwig Natorp (*A. Bell und J. Lancaster*, 1817.) munkájával, amelyben a Lancaster-módszert ismerteti. A zilahi gimnáziumnak adományozott magánkönyvtára jegyzékében pedig a *Bell–Lancasterische Unterricht-Methode* című, Bécsben, 1819-ben kiadott mű is szerepel.

<sup>18</sup> SALAMON József: *A kölcsonös tanítás módjának rövid rajza oskoláink állásához alkalmazva.* = Erdélyi Prédikatori Tárb 1833. 149.

„Szükségesek a számvetés bővebb gyakorlására, s az énektanulásra egy-két fekete táblák is. Az iskola mobilái közé tartozna egy falióra, minthogy az idő szoros felosztását megtartani szükséges, egy kézi csengettyű, továbbá egy téka, melynek több polcai legyenek az elé nem járó táblácskák számára, s egy záros nagy asztalfia rekeszekre osztva a tanító előtt, melyben kréta, papiros, plajbász, jegyzőkönyv, stb. tartatnak.”<sup>19</sup>

Hogyan kell csoportokba sorolni a gyerekeket? Salamon nézete szerint az első osztályba tartoznak a betűket tanulók, akiket előbb a nagy betűket később az „apró” betűket tanulják. A második osztály a sillabizálóké; akik előbb az első szakaszában két betűből, a másodikban három s négy betűből álló szavakat tanulják meg előbb betűzni, azután olvasva is kimondani. A harmadik osztályba tartoznak az „olvasó gyerekek” akik közül az első csoport több szótagokból álló szavakat szótagolva tud olvasni; második csoportba tartoznak „a folyvást olvasók”, a harmadikba a „gyakorlott olvasók”, akik közül választja ki a tanító a segítőt, az ún. monitorokat vagy felvigyázókat. „A kölcsönös tanítás módjában, a nagyobb, vagy felsőbb osztálybeli gyermekek tanítják a kisebbeket, s azok nevezetnek oktatóknak (monitor).” – írja a szerző.

Érdeemes idézni az oktatás rendjéről szóló részt, amelyből tájékozódhatunk arról, hogy valójában milyen módon folyt a tanítás ezekben az iskolákban:

„Kezdődik a tanítás télben 8 – nyárban 7 óraker, éneklésen és könyörgésen, melyet a köz oktató mond előtők. Ekkor a tanító számba veszi kik nincsenek jelen a kül oktatók közül, s helyettök másokat nevez ki. Jelt ad a csengettyűvel, s ezt mondja: oktatók a táblához! Ezek kimennek, s ki-ki a maga tábláját levéven a fogasról, az alsóbb szegre akasztja, s ekkor vesszőjével kopogtatván, az ő tanítványi egyszerre körülte teremnek, félkarikába. Most az olvasás táblái előtt állanak, s ez szinte tart fél óráig. A tanítás pedig így megyen: grádus szerént állván a gyermekek, kik legfeljebb nyolcan, kilencen lehetnek egy tábla előtt, rámutat az oktató vesszőjével az elsőre, s ez azt teszi, hogy néki kell nagyon mondani a mutatandó betűket, vagy sillabákat, a többek pedig lassabban utána mondják; de ha nem találja, aki az utána valók közül megmondja, mindjárt elibe áll s ezáltal tartódik fel a figyelem, ébresztődik az igyekezet. Úgy kell pedig az idővel gazdálkodni, hogy mindenik gyermek lehessen a kiszabott leckébe előlmondó.”<sup>20</sup>

Hasonló részletességgel ír Salamon minden csoport munkájáról, a tanulók, a monitorok és a tanító feladatairól.

Igen érdekes a jutalmazásról és büntetésről szóló rész is, amelyből megtudhatjuk, hogy csak a tanító jutalmazhat és büntethet, a monitoroknak erre nincs engedélyük. A szerző szerint a becsületérzést és az egészséges versengés vágyát kell felkelteni a gyerekekben, ez a legcélravezetőbb. A verést kerülni kell, és csak végső esetben, erkölcsi vétség esetén szabad alkalmazni.

Salamon pontos kimutatást ad arról, milyen költségbe kerül egy ilyen iskola felállítására Erdély városaiban és falvaiban. Arra a következtetésre jut, hogy ez a módszer jóval olcsóbb, mint a hagyományos oktatás, nem beszélve arról, hogy mennyivel hatékonyabb:

„A régi mód szerént három esztendő alatt sem tanult meg némely gyermek jól olvasni – minő idővesztés! Itt pedig esztendő alatt csálhatatlanul megtanulhat. – Mely nagy nyereség lenne pedig, ha a föld népének nagyobb része jól olvasni, s ezzel együtt írni, és számot vetni esztendei feljártatással gyermekeit megtaníttathatná!”<sup>21</sup>

<sup>19</sup> Uo. 152.

<sup>20</sup> Uo. 159.

<sup>21</sup> Uo. 161.

A módszer alkalmazása esetén kevesebb tanító, kevesebb energiával, jóval több gyermeket tud megtanítani írni-olvasni, ugyanakkor a drága ábécéskönyvekre nincs szükség.

A tanulmány utolsó részében két rajzot közöl a szerző a Bell–Lancaster módszer szerint berendezett osztályteremről, és világos magyarázatot is fűz hozzá.

A tanulmány sikert aratott, élénk visszhangot váltott ki, sokan elolvasták. A módszer szélesebb körű elterjesztése érdekében a Református Egyházi Főtanács 1833. augusztus 30-i ülésén határozatot hozott Salamon tanulmányának külön könyvecskében történő kinyomtatásáról. Barra Gábor, a Kolozsvári Református Kollégium nyomdájának tipográfusa által, 1833. október 6-án beadott „Számítás” szerint a könyvecske már ekkor, a határozatot követő 37. napon a nyomdát 3000-es példányszámban elhagyta.<sup>22</sup>

Erdélyben a népoktatás fejlesztése és a kölcsönös tanításmód bevezetése terén tehát – a harmincas évektől kezdődően történt jelentős előrelépés, főleg Kolozsváron. Az itteni népiskolák történetében – Salamon értékelése szerint – az 1832-es év új korszak kezdetét jelentette. Ekkor alapította a kolozsvári nőegylet a Külső Magyar utcában mind- két nemű gyermekek számára azt a népiskolát, amelynek felügyeletét Salamon József vállalta el, s amelyben az oktatás „Lancaster költsönös tanrendszere mellett” folyt. Ugyancsak az 1832-ben kezdte meg működését Kolozsvárott, a Külső Monostor utcában egy iskola, amelyben, 1839-ben már 145, katolikus, református, luteránus és görögkatolikus fiú- és leánygyermek tanult, ami arra utal, hogy az iskola bármely vallásfelekezethez tartozó gyermek számára nyitva állt. Ennek megfelelően a hitoktatás keretében „...a minden valláshoz alkalmazható közönséges, reggeli és estvéli stb. imádságok”-at tanították. E „felekezeti”-nek tekinthető iskolában a Lancaster-rendszer egyes elemei is jelentkeztek.

Salamon József a kölcsönös tanításmódról írt munkájának megjelenése után mintegy 10 évvel, sajnálattal állapítja meg, mivelhogy az egyháztanács az általa írt könyvvel együtt „...értelmes és lelkesült tanítókat is szét nem küldhetett, a szép példának reményelt kiteljesedésű követése be nem következett.”<sup>23</sup> Ez vezette az egyházi hatóságot arra a gondolatra, hogy a kölcsönös tanításmód hatékonyabb elterjesztése céljából, a tanítók számára tanfolyamot szervezzen. Salamon József 1845. november 22-i kéziratában már a tanfolyam eredményes befejezéséről ad hírt. A megjelent tanítók a kölcsönös tanításmód elméleti és gyakorlati kérdéseit elsajátították és a bevezetett rendszer szerinti tanításnak nemcsak szemlélői, hanem egy-egy nap folyamán vezetői is voltak. Salamon a megjelent 17 tanító nevében azzal a kéréssel fordul az egyházi főtanácshoz, hogy szólítsa fel az egyházkerületek elöljáróit a kölcsönös tanításmód bevezetésére alkalmas iskolák építésére és ezek célszerű belső berendezésének biztosítására.

A főtanács már a következő napon körlevélben javasolja az egyházkerületi elöljáróságoknak a Lancaster-módszer mielőbbi bevezetését.<sup>24</sup>

A Lancaster-típusú iskolák szervezése nem maradt meg a református egyház keretei között, a rendszert egyes római katolikus iskolák is meghonosították. A *Vasárnapi Újság* arról számol be, hogy az Udvarhely-melléki Atyha község katolikus papja, Miklós Sándor saját költségén szerezte be Kolozsváron a fali Lancaster-táblákat és egyéb felszereléseket „...és a 125 népességű intézet tanítását szív-örömmel vezeti.”<sup>25</sup>

<sup>22</sup> A Kolozsvári Ref. Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltára. Főconsistoriumi Levéltára. 356–833. sz.

<sup>23</sup> A feljegyzést közli: NÁHLIK Zoltán: *A kölcsönös tanítás módja népoktatásunk történetében*. Bp. 1986. 46.

<sup>24</sup> A Kolozsvári Ref. Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltára. Főconsistoriumi Levéltára. 361–845. sz.

<sup>25</sup> *Vasárnapi Újság* 1848. szeptember 12. 7.

A korabeli erdélyi román sajtó tanúsága szerint nem egy román iskola, ezek közül is elsősorban a görögkatolikus iskolák, főleg a Szatmár- és Máramaros-vidékiek vezették be a rendszert. A *Gazeta de Transilvania*<sup>26</sup> érdekes folytatásos cikket közöl a vidék román iskoláinak helyzetéről, és megállapítja, hogy az utóbbi években ezek száma örvendetesen emelkedett. A cikk írója jelzi, hogy Degenfeld Ottó gróf Erdőszádán és Tományban egy-egy kétszáz férőhelyes iskolaépületet emeltetett, és 120 „...Lancaster-módszer szerint kidolgozott új fali olvasótblát” hozatott számukra.

A *Tudományos Gyűjtemény* 1841-ben újabb cikket közölt a Bell–Lancaster féle módszerről. A cikk ugyan fordítás németből, de a szerző, Lovász Imre jelzi, hogy az alapszöveget kibővítette.

„Az új tanításmód hatásai olly szembetűnőek, s magok mellett bizonyítók, a tapasztalás, a jelesség hasznosság pecsétjét annyira reájok nyomta, hogy a hitetleneknek merészen lehet kiáltani menjetek és lássátok!”<sup>27</sup>

A szerző nem ismeri ugyan az erdélyi törekvéseket, de az európai példákon meggyőzően bizonyítja a módszer hatékonyságát.

Összefoglalásul elmondhatjuk, hogy a reformkori magyar sajtónak a Bell–Lancaster módszerre vonatkozó híradásai értékes adalékokkal szolgálnak az összehasonlító neveléstörténeti kutatások számára.\*

FEHÉR KATALIN

**Hajnóczy Iván „hagyatéka”.** Adalékok Katona-szövegek pontosításához, kiegészítéséhez, forrásaihoz és magyarázatához. Hajnóczy Ivánt (1883–1978) méltán tarthatjuk számon a legeredményesebb Katona-kutatók között. Egyetemi tanulmányait az Eötvös Collegium tagjaként végezte, alsókubini, késmárki és budapesti tanárság után 1910-ben Kecskemétre került a felsőkereskedelmi iskola igazgatójának. 1942-ben nyugalomba vonult, 1945-ben külföldre távozott. 1949-től Buenos Airesben, 1961-től Los Angelesben élt.

Irodalomtörténészként nemcsak Katonával foglalkozott, figyelmet azonban leginkább róla szóló írásaival keltett. *Katona Kecskeméten* című műve (Horváth János előszavával, Kecskemét, 1926), a szerkesztésében megjelent *Katona emlékkönyv*, benne „Katona életének és műveinek bibliográfiája” (uo., 1930) és a sorokat először számozó *Bánk bán*-kiadása (uo., 1930) a Katona-irodalom alapművei közé tartozik. Neki jutott eszébe, hogy a *Bánk bán* 1815-i, a XX. század elején megromogva előkerült szövegének hiányait legalább részben pótolni lehet Bárány Boldizsár „Rostá”-jának idézeteiből (It 1914, 177–179). Más fontos tanulmányait, szövegkiadásait (pl. Katona színháztervét, vadásznaplóját) nem említve, ezúttal két könyvbe ceruzával írt bejegyzéseit kívánom ismertetni. Az egyik könyv Miletz János *Katona József családja, élete és ismeretlen munkái* (Bp., 1886) című kiadványának a Katona József Kör bélyegzőjével ellátott példánya, a másik Hevesi Sándor 1901-ben megjelent magyarázatos *Bánk bán*-kiadása a kecskeméti megyei (volt városi) könyvtárban. Ez utóbbira fölhívta ugyan a figyelmet Lisztes László Katona-bibliográfiája (Kecskemét, 1991), de nem vetek róla tudomást.

<sup>26</sup> *Gazeta de Transilvania* 1843. 24–25. sz. Idézi NÁHLIK Zoltán: *A kölcsönös tanítás módja népoktatásunk történetében*. Bp. 1986. 17.

<sup>27</sup> LOVÁSZ Imre: *A Bell–Lancaster féle tanításmódról*. = *Tudományos Gyűjtemény* 1841. VIII. 61–78.

\* A tanulmány az OTKA támogatásával készült (T 037613)